

शोधनिर्देशक
गिरिजाज पौडेल
उपप्राध्यापक,
त्रि.वि.

गुल्मी जिल्लाको पश्चिम-उत्तर क्षेत्रका लोकगीतको अध्ययन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्कायअन्तर्गत
नेपाली शिक्षण विभाग
महेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस, नेपालगन्ज
स्नातकोत्तर तह, दोस्रो वर्षको दुस्रो पत्रको प्रयोजनका लागि प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधार्थी

खिमप्रसाद घिमिरे

परीक्षा रोल नं. : ५५००७४

रजि.नं. : ६-१-५५-१४३-२०००

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

महेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस

नेपालगन्ज, बाँके

वि.सं. २०६८

सिफारिस-पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्कायअन्तर्गत महेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस, नेपालगन्जको स्नातकोत्तर तह नेपाली द्वितीय वर्षका छात्र खिमप्रसाद घिमिरेले यस नेपाली शिक्षण विभागमा प्रस्तुत 'गुल्मी जिल्लाको पश्चिम-उत्तर क्षेत्रका लोकगीतको अध्ययन' नामक शोधपत्र मेरो निर्देशनमा तयार पार्नुभएको हो। अत्यन्त मेहनतका साथ तयार गरिएको यस शोधकार्यबाट म पूर्ण सन्तुष्ट छु। अतः यसको आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि नेपाली विभाग समक्ष सिफारिस गर्दछु।

मिति- २०६८।

शोधनिर्देशक
गिरिजाज पौडेल
उपप्राध्यापक, वि. वि.

महेन्द्रबहुमुखी क्याम्पस, नेपालगन्ज, बाँके

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
महिन्द्र बहुमुखी क्याम्पस
नेपाली शिक्षण विभाग
नेपालगञ्ज

स्वीकृति-पत्र

स्नातकोत्तर तह नेपाली द्वितीय वर्षका छात्र खिमप्रसाद घिमिरेद्वारा यस नेपाली शिक्षण विभागमा प्रस्तुत 'गुल्मी जिल्लाको पश्चिम-उत्तर क्षेत्रका लोकगीतको अध्ययन' नामक शोधकार्यलाई नेपाली विषयमा स्नातकोत्तर तह उपाधिका निम्ति स्वीकृति प्रदान गरिएको छ ।

शोधपत्रको मूल्याङ्कन समिति

.....
गिरिराज पौडेल
शोधनिर्देशक तथा विभागीय प्रमुख

.....
बाह्य परीक्षक

मिति- २०६८

कृतज्ञताज्ञापन

‘गुल्मी जिल्लाको पश्चिम-उत्तर क्षेत्रका लोकगीतको अध्ययन’ शीर्षकको प्रस्तुत शोधपत्र मैले महेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस, नेपालगन्ज मानविकी तथा सामामाजिकशास्त्र सङ्काय नेपाली शिक्षण विभाग अन्तर्गत स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको दसौँपत्रको प्रयोजनका लागि तयार गरिएको हो । आफ्नो व्यस्त समयका बीच पनि यो शोधपत्र तयारीका सन्दर्भमा आफ्ना अमूल्य समय मेरो निम्त अति नै सौहार्दपूर्ण निर्देशन एवम् ज्ञानवर्द्धक सल्लाह, सुझाव र सामग्री दिएर अविष्मरणीय सहयोग गर्नुहुने सम्पूर्ण गुरुवर्गप्रति म सदा ऋणी रहनेछु । उहाँहरूले लगाउनु भएको गुण म कहिल्यै बिर्सने छैन ।

प्रस्तुत शीर्षकमा अध्ययन गर्न स्वीकृति प्रदान गरी शोधपत्र लेख्ने अवसर प्रदान गर्नुहुने विभागीय प्रमुख तथा शोधनिर्देशक उपप्राध्यापक गिरिराज पौडेलज्यूप्रति कृतज्ञताज्ञापन गर्दछु ।

मेरो शोधपत्र तयार गर्ने समयमा सदैव प्रेरणा, सहयोग प्रेम दिनुहुने आदरणीय माता तथा पिताप्रति म सदा ऋणी रहनेछु । त्यसैगरी शोधपत्र तयार गर्ने क्रममा लोकगीत सम्बन्धी सामग्री सङ्कलन गर्दा अविष्मरणीय सहयोग गर्नुहुने व्यक्तिहरूप्रति आभारी छु । उहाँहरूले सहयोग नगरेको भए मेरो यो अध्ययन पूरा हुने थिएन ।

कुनैपनि भर्को नमानेर छिटोछरितो र शुद्ध रूपमा टङ्कण गरी सहयोग गर्नु हुने कम्प्युटर अपरेटरलाई हार्दिक धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

अन्तमा प्रस्तुत शोधपत्रको आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि त्रिभुवन विश्वविद्यालय महेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस नेपालगन्ज नेपाली विभागसमक्ष पेस गर्दछु ।

२०६८।

खिमप्रसाद घिमिरे

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
महेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस
नेपाली शिक्षण विभाग
नेपालगन्ज, बाँके

२०६८

विषयसूची

अध्याय-एक

शोध परिचय

१.१	शोधपत्रको शीर्षक	१
१.२	शोधपत्रको प्रयोजन	१
१.३	विषय परिचय	१
१.४	समस्या-कथन	१
१.५	शोधपत्रको उद्देश्य	१
१.६	पूर्वकार्यको समीक्षा	२
१.७	शोधकार्यको औचित्य	३
१.८	शोधकार्यको सीमांकन	३
१.९	शोधविधि	३
१.१०	अध्ययन पत्रको रूपरेखा	३

परिच्छेद-दुई

गुल्मी जिल्लाको परिचय

२.१	ऐतिहासिक पृष्ठभूमि	४
२.२	भौगोलिक स्थिति	५
२.२.१	क्षेत्रफल र सिमाना	५
२.२.२	धरतलीय स्वरूप	५
२.२.२.१	पहाडी भाग	५
२.२.२.२	बेसी भाग	५
२.२.३	हावापानी	६
२.२.४	नदीनालाहरू	६
२.२.५	बनजंगल	६
२.२.६	तीर्थस्थलहरू	७
२.३	सामाजिक जनजीवन	७
२.३.१	जातजाति	७
२.३.२	धर्म	७
२.३.३	भाषा	८
२.३.४	पेशा	९
२.३.५	रहनसहन	१०
२.४	राजनैतिक तथा प्रशासनिक विभाजन	११
२.५	जनसंख्या	१२
२.६	शैक्षिक अवस्था	१२
२.७	स्वास्थ्य	१३
२.८	यातायात	१३
२.९	निष्कर्ष	१३

परिच्छेद-तीन
लोकगीतको सैद्धान्तिक परिचय

३.१ लोक साहित्य	१५
३.१.२ लोकगीतको परिभाषा	१६
३.१.३ लोकगीतका तत्त्वहरू	१७
३.१.४ लोकगीतका विशेषताहरू	१८
३.१.५ लोकगीतको महत्त्व	२०
३.१.६ लोकगीतको वर्गीकरण र नेपाली लोकगीत	२०
३.१.७ नेपाली लोकगीतको अध्ययन परम्परा	२३

परिच्छेद-चार

गुल्मी जिल्लाको पश्चिम-उत्तर क्षेत्रका लोकगीतको संकलन र वर्गीकरण

४.१ ऋतुकालिन कर्मगीत	२५
४.१.१ असारे गीत	२६
४.१.२ साउने गीत	२७
४.१.३ दाइँगीत	२८
४.२ पर्वगीत	२९
४.२.१ तीजेगीत/तीजका गीत	२९
४.२.२ मालसिरी	३२
४.२.३ सराएँ	३३
४.२.४ भैलो	३४
४.२.५ देउसी गीत	३६
४.२.६ देवाली (कुलपूजा)	४०
४.२.७ फागु गीत	४१
४.३ संस्कार गीत	४४
४.३.१ विवाह सिलोक	४४
४.३.२ रत्यौली/ज्यूँती	४५
४.३.३ खाँडो	४७
४.३.४ मागल /माहाल	४८
४.४ बाह्रमासे गीत	५०
४.४.१ बाह्रमासा	५०
४.४.२ भ्याउरे/भाम्रे	५१
४.४.३ घाँसे गीत	५२
४.४.४ गाइने गीत	५४
४.४.५ भजन-कीर्तन	५५
४.४.६ धामी भाँक्री सम्बन्धी गीत	६०
४.४.७ ख्याली	६२
४.४.८ चुडुका /रोइला	६३
४.४.९ गौडेगीत	६४
४.४.१० मारुनी	६५

४.४.११ सुनीमाया	६६
४.४.१२ सालैजो	६७
४.४.१३ बालगीत	६८

परिच्छेद-पाँच

गुल्मी जिल्लाको पश्चिम उत्तर क्षेत्रका लोकगीतको अध्ययन र विश्लेषण

५.१ विषयवस्तु	७२
५.१.१ आर्थिक जीवनको चित्रण	७२
५.१.२ सामाजिक चित्रण	७४
५.१.३ नारीजीवनको चित्रण	७५
५.१.४ सांस्कृतिक जीवनको चि	७६
५.१.५ प्रकृतिको चित्रण	७७
५.२ गीति तत्त्व	७८
५.२.१ सन्देश	७८
५.२.२ लय भाका	७९
५.२.३ भाव	७९
५.२.४ थेगो र पुनरावृत्ति	७९
५.३ अन्य तत्त्वघटक	८०
५.३.१ रसानुभूति	८०
५.३.१.१ करुण रस	८१
५.३.१.२ हास्य रस	८१
५.३.१.३ श्रृंगार रस	८२
५.३.१.४ वीस रस	८२
५.३.१.५ शान्त रस	८३
५.३.२ अलङ्कार विन्यास	८३
५.३.२.१ शब्दालङ्कार	८३
५.३.२.२ अर्थालङ्कार	८४
५.४ संरचना	८६
५.५ भाषा शैली	८८

परिच्छेद- छ

उपसंहार

उपसंहार	९०
---------	----